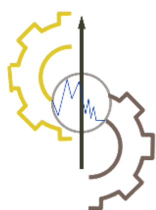
E-ISSN: 2717-4581 | P-ISSN: 2783-1345

Innovation Management and Operational Strategies

www.journal-imos.ir

Inov. Manage. Oper. Stra. Vol. 4, No. 2 (2023) 117–136.

Paper Type: Original Article

Risk Management Assessment in Iranian Banking Based on IFSB Guidelines

Majid Feyz Arefi[1], Maryam Hafezian[2,*]

[1] *Department of System Management and Productivity, Malek Ashtar University of Technology, Tehran, Iran; majidfeyzarefi@gmail.com.*
[2] *Department of Educational Management, Bojnourd Branch, Islamic Azad University, Bojnourd, Iran; ma.hafez@yahoo.com.*

Citation:

Feyz Arefi, M., & Hafezian, M. (2023). Risk management assessment in Iranian banking based on IFSB guidelines. *Innovation management and operational strategies,* 4(2), 117-136.

Received: 03/07/2021 Reviewed: 06/08/2021 Revised: 11/10/2021 Accepted: 21/11/2021

Abstract

Purpose: This study aimed to evaluate Islamic banking risk management based on IFSB guidelines in one of the state-owned banks in North Khorasan province.

Methodology: The study is a descriptive survey, and the statistical population included branch employees, employees, and managers of different management departments of the bank. Sampling was random; the data collection tool was a questionnaire filled by 35 participants. The questionnaire used in this study is a translation of the questionnaire presented by Rosman and Abdul Rahman [30] based on the principles of the IFSB guide in 2015, the validity of which was confirmed by experts. Some editing points were applied, and its reliability was confirmed by 25 experts, with alpha Cronbach at 0.76. Descriptive statistics and Kolmogorov-Smirnov, binomial, and Friedman tests were used to analyze the data.

Findings: The results showed that 9 out of 42 components of risk management are not in good condition, including two components of investment risk management, four of market risk management, one of liquidity risk management, and two of business risk management shift.

Originality/Value: The study showed weaknesses and opportunities for improvement in market risk management, investment risk management, business transfer risk management, and liquidity risk management, respectively.

Keywords: Risk management, Islamic banking, IFSB guidelines.

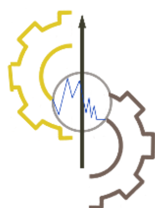

Corresponding Author: ma.hafez@yahoo.com

http://dorl.net/dor/20.1001.1.27831345.1402.4.2.2.4
https://doi.org/10.22105/imos.2021.293417.1134

Innovation Management & Operational Strategies

مدیریت نوآوری و راهبردهای عملیاتی

دوره ۴، شماره (۲)، (۱۴۰۲)، ۱۳۶-۱۱۷

www.journal-imos.ir

نوع مقاله: پژوهشی

ارزیابی مدیریت ریسک در بانکداری ایران براساس اصول راهنمای IFSB

مجید فیض عارفی[۱]، مریم حافظیان[۲،*]

[۱]گروه مدیریت سیستم و بهره‌وری، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران.

[۲]گروه مدیریت آموزشی، واحد بجنورد، دانشگاه آزاد اسلامی، بجنورد، ایران.

چکیده

هدف: این پژوهش باهدف ارزیابی مدیریت ریسک بانکداری اسلامی براساس اصول راهنمای *IFSB* دریکی از بانک‌های دولتی استان خراسان شمالی انجام شد.

روش‌شناسی پژوهش: روش پژوهش در این مطالعه از نوع توصیفی پیمایشی و جامعه آماری شامل کارمندان شعب و کارمندان و مدیران دوایر مختلف مدیریت منطقه بانک موردنظر بود. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند بوده و ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه بود که در فرایند پیمایش ۳۵ نفر مشارکت کردند. پرسشنامه‌ای که در این پژوهش استفاده شده است ترجمه پرسشنامه ارایه شده توسط رزمن و عبدالرحمان [30] براساس اصول راهنمای *IFSB* در سال ۲۰۱۵ است که روایی آن توسط خبرگان تایید و برخی نکات ویرایشی اعمال شد و نیز پایایی آن توسط ۲۵ نفر از خبرگان با آلفای کرونباخ ۰/۷۶ تایید شد. برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و آزمون‌های کولموگروف-اسمیرنوف، آزمون دوجمله‌ای و آزمون فریدمن استفاده شده است.

یافته‌ها: یافته‌ها حاکی از آن بود که ۹ مولفه از ٤٢ مولفه مدیریت ریسک در وضعیت مناسبی نیستند. این مولفه‌ها شامل ۲ مولفه از مدیریت ریسک سرمایه‌گذاری، ٤ مولفه از مدیریت ریسک بازار، ۱ مولفه از مدیریت ریسک نقدینگی و ۲ مولفه از جابجایی مدیریت ریسک تجاری هستند.

اصالت/ارزش افزوده علمی: نتایج این مطالعه نشان داد که به ترتیب در زمینه‌های مدیریت ریسک بازار، مدیریت ریسک سرمایه‌گذاری، مدیریت ریسک تجاری جابجایی و مدیریت ریسک نقدینگی ضعف‌ها و فرصت‌هایی برای بهبود وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: مدیریت ریسک، بانکداری اسلامی، اصول راهنمای *IFSB*.

۱- مقدمه

براساس گزارش هیات خدمات مالی اسلامی، دارایی‌های موسسات مالی اسلامی در پایان سال ۲۰۱۷ بیش از ۲ تریلیون دلار آمریکا بوده است. این گسترش در تجارت بانکداری اسلامی تفاوت معناداری با همتایان غیر اسلامی آن‌ها دارد [32]. ماهیت مذهبی بانک‌های اسلامی منجر به این شده است که محققین تخمین بزنند این بانک‌ها دارای ویژگی‌های ذاتی هستند که توانایی آن‌ها را برای مقاومت در برابر شوک‌های اقتصادی افزایش می‌دهد [8]. طیف گسترده‌ای از محصولات و خدمات توسط این موسسات ارایه می‌شود. افزایش پذیرش امور مالی اسلامی باعث شده است که بسیاری از کشورها مجوزهای لازم را به موسسات مالی بدهند تا براساس اصول شرع اسلامی فعالیت کنند. موسسات دارای مجوز را می‌توان در بیش از ۷۵ کشور، ازجمله کشورهای مسلمان به‌عنوان مثال ایران، بحرین، کویت، مالزی و امارات متحده عربی و کشورهای غیرمسلمان به‌عنوان مثال سنگاپور و انگلیس یافت. مدیریت ریسک پایه و اساس نظام‌های بانکی کاربردی است. بانک‌های اسلامی با محصولات زیادی کار می‌کنند که در بانک‌های غیر اسلامی وجود ندارد و ازاین‌رو با ریسک بیشتری مواجه هستند؛ بنابراین در شرایط غیر قابل پیش‌بینی کنونی، بانک‌های اسلامی به مدیریت ریسک کارآمد به‌شدت نیاز دارند [19].

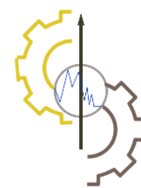
*نویسنده مسئول

ma.hafez@yahoo.com

http://dorl.net/dor/20.1001.1.27831345.1402.4.2.2.4

منظور از بانکداری اسلامی فعالیت‌های بانکی است که با اصول شرع یا قانون اسلامی مطابقت دارد. براساس قوانین شریعت، بانک‌های اسلامی از پرداخت سود (ربا)، انجام فعالیت‌های سوداگرانه (احتکار) و تامین مالی بخش‌های "غیر قانونی" مانند سلاح، مواد مخدر، الکل و گوشت خوک منع شده‌اند. منابع مالی منطبق با شریعت متکی بر اصول تقسیم سود و ضرر است و معتقد است که همه معاملات باید توسط یک معامله اقتصادی واقعی که شامل دارایی‌های ملموس است، پشتیبانی شود [6].

مدیریت ریسک فعالیت اصلی هر موسسه مالی است. این شامل شناسایی، اندازه‌گیری، نظارت و کنترل خطرات است. ازاین‌رو، لازم است مدیر ریسک درک کاملی از ریسک و اندازه‌گیری میزان قرار گرفتن در معرض ریسک داشته باشد تا بتواند به‌طور موثر وظایفش را انجام دهد. علاوه‌براین، مدیریت ریسک وسیله‌ای است برای بررسی اینکه تصمیم‌گیری‌های مربوط به ریسک مطابق با استراتژی و اهداف تجاری است یا خیر. مدیریت ریسک در بانک، مجموعه‌ای از فرایندها و مدل‌های مدیریت ریسک را تعیین می‌کند که براساس آن، سیاست‌ها و رویه های مبتنی بر ریسک تعیین می‌شود. طیف مدل‌ها و فرایندها شامل تمام انواع ریسک‌ها است مانند ریسک اعتباری، ریسک بازار، ریسک نرخ بهره، ریسک نقدینگی و ریسک عملیاتی [23].

بانک‌های غیر اسلامی[1] و اسلامی[2] به‌عنوان بازیگران اصلی در بین موسسات مالی هستند که اقتصاد کشورها را به حرکت درمی‌آورند. اگرچه اهداف اصلی آن‌ها به حداکثر رساندن سود و ثروت سهامداران آن‌ها است، اما بانک‌های اسلامی نقشی فراتر از این محدوده را در جامعه دارند. بانک اسلامی مبتنی بر شش قانون مالی اسلامی است که عبارت‌اند از:

۱. منع ربا.
۲. فعالیت‌های مبتنی بر قانون شرع اسلام (مشروع/حلال[3]).
۳. ارزش‌های معنوی و اخلاقی[4].
٤. تسهیم سود و زیان.
٥. منع قمار.
٦. ممنوعیت احتکار که در بانک‌های غیر اسلامی مطرح نیست.

علاوه‌براین، محصولات و خدمات ارایه‌شده توسط بانک‌های اسلامی باید علاوه بر در نظر گرفتن قوانین قرآن و سنت، از چندین مرحله اجماع (توافق)، قیاس (تناسب) و اجتهاد نیز عبور کنند [18].

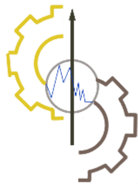
امروزه بانک‌های اسلامی به‌عنوان رقیب بانک‌های غیر اسلامی تلقی می‌شوند و به یکی از ارکان موثر در رشد نظام‌های مالی و اقتصادی تبدیل‌شده‌اند. درعین‌حال، آن‌ها ازنظر پوشش طیف وسیعی از محصولات و نوع نیازهای مشتری که بانک‌های غیر اسلامی آن‌ها را پوشش نمی‌دهند، به‌عنوان مکمل بانک‌های متعارف تلقی می‌شوند. مدیریت ریسک موثر در حفظ رشد کسب‌وکار و پیوستگی سودآوری بانک‌ها، چه غیر اسلامی و چه اسلامی، بسیار مهم است [15].

طی چند دهه گذشته، صنعت بانکداری اسلامی رشد سریعی داشته است. در بانک‌های اسلامی، برخلاف بانک‌های غیر اسلامی، استفاده از ابزار بهره ممنوع است. در عوض، بانک‌های اسلامی از ابزارهای دیگری استفاده می‌کنند که طبق قوانین اسلامی و مطابق با اصول شرع است [10]. این خدمات بانک‌های اسلامی می‌توانند توسعه اقتصادی یک جامعه را تقویت و تسریع کنند؛ بنابراین بهبود عملکرد بانک‌های اسلامی هم برای بانکداران و هم برای اقتصاد مفید خواهد بود. روش‌های تامین مالی توسط بانک‌های اسلامی به دو دسته گسترده زیر تقسیم می‌شوند.

۱. عقود مشارکتی (تسهیلات با سود مورد انتظار): این عقود براساس اصل حقوق صاحبان سهام و مشارکت در سود و زیان است (تقسیم سود و زیان) و شامل دو مورد کلی است؛ انواع قراردادهای سرمایه‌گذاری مشارکت و مضاربه.

[1] Conventional Banks (CB)
[2] Islamic Banks
[3] Lawful
[4] Spiritual and moral values

۲. عقود مبادله‌ای (تسهیلات با سود ثابت): این عقود مبتنی بر اصل مشارکت در هزینه یا حاشیه سود است و عمدتا با قراردادهایی مانند مرابحه، اجاره (اجاره به شرط تملیک)، سلف و استصناع ارایه می‌شود. این فرم‌ها همچنین می‌توانند تامین مالی مبتنی بر بدهی محسوب شوند [11].

بانک‌های اسلامی با دو دسته ریسک، مشترک با نظام متعارف بانکداری و مختص بانکداری اسلامی مواجه هستند. اصل چالش در مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی به ابعاد منحصربه‌فرد این نظام برمی‌گردد که عمدتا ناشی از ماهیت عقود اسلامی است. ریسک در سبک‌های مختلف سرمایه‌گذاری اسلامی پیچیده و گسترده است [7].

فعالیت‌های بانکداری اسلامی به‌واسطه ماهیت آن مجموعه ریسک‌های متفاوتی را دارا می‌باشند. با این اوصاف برخی ریسک‌ها بین نظام بانکداری متعارف و نظام بانکداری بدون ربا مشترک بوده و با ابزارهای رایج مدیریت ریسک قابل‌کنترل هستند؛ اما تفاوت اصلی بانکداری اسلامی با بانکداری متعارف در به‌کارگیری قراردادهای اسلامی و مبتنی بر مشارکت در سود و زیان است که منجر به ایجاد ریسک‌های خاص و توزیع متفاوت الگوی ریسک میان سپرده‌گذاران بانک و سرمایه‌گذاران می‌گردد. بحث مدیریت ریسک بیشتر در بخش تخصیص و تجهیز منابع کاربرد دارد. در قسمت تجهیز منابع، با توجه به ماده‌های سه تا شش قانون بانکداری بدون ربا، ۳ نوع سپرده در نظام بانکی ایران وجود دارد: سپرده قرض‌الحسنه جاری، سپرده قرض‌الحسنه پس‌انداز و سپرده سرمایه‌گذاری. همچنین در قسمت تخصیص منابع، با توجه به ماده‌های هفت تا هفده قانون بانکداری بدون ربا، نظام بانکی می‌تواند وجوه و منابع حاصل از سپرده‌ها را با استفاده از روش‌های وام قرض‌دهنده، عقود مبادله‌ای (شامل فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، سلف، خرید دین، جعاله، مرابحه و استصناع)، عقود مشارکتی (سهمی از سود و سهمی از محصول) و سرمایه‌گذاری مستقیم تخصیص دهد. با توجه به ویژگی‌های خاص در تخصیص و تامین وجوه و الزام‌های شرعی، نظام مالی و بانکداری اسلامی با ریسک‌هایی روبرو می‌شود که سبک و روش‌های مدیریت ریسک متعارف قابلیت برخورد با آن‌ها را ندارند. ازاین‌رو الگوی بانکداری بدون ربای ایران نیاز به بررسی انواع ریسک و مدیریت آن‌ها با توجه به قانون‌های اسلامی دارد [27].

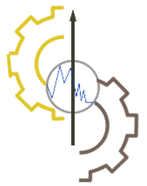
ازآنجاکه نظام مالی ایران بیشتر بانک-محور است تا بازار-محور؛ بنابراین در ایران بانک‌ها نقش ممتاز و پیشگامی در تامین مالی، تجهیز منابع، مدیریت ریسک و به‌طورکلی واسطه‌گری وجوه بخش‌های مختلف اقتصادی بر عهده دارند. از طرف دیگر به دلیل عدم تطبیق زمان، سررسید و مبلغ جریانات نقدی و نیز تعداد سپرده‌گذار با زمان، سررسید، مبلغ و تعداد تسهیلات؛ نهاد مالی بانک جزو ریسکی‌ترین واسطه‌های مالی محسوب می‌شود. ضمن آن‌که ضرورت حفظ اعتماد آحاد جامعه جهت جلوگیری از پیامدهای ریسک نظام‌مند (سرایت بحران و امکان وقوع پدیده شکست بازار) ایجاب می‌کند دولت به‌عنوان تامین‌کننده نهایی نقدینگی و اعتبار برای اقتصاد یا آخرین سپر حفاظتی وجوه بانک‌ها عمل نماید [31].

ریسک‌پذیری قسمت جدایی‌ناپذیر هر کسب‌وکاری است و امروزه مدیریت ریسک بیش‌ازپیش زیر ذره‌بین قرار گرفته است. با بروز بحران بی‌سابقه اخیر در بازارهای مالی که به کاهش قیمت دارایی‌ها، کاهش نقدینگی در بیشتر بازارها و انقباض بازارهای مالی منتهی شد، مدیریت ریسک در معرض آزمونی جدی قرار گرفت. درواقع مدیریت ریسک همواره عامل اصلی رقابت و همچنین پاشنه آشیل موسسات مالی بوده است، اما پیشرفت‌های فوق‌العاده‌ای که اخیرا در بازارهای مالی و سطوح اقتصادی آغاز شده، به مدیریت ریسک اولویت بیشتری بخشیده است.

یافتن روش‌های ایجاد و توسعه فرایندهای مدیریت ریسک امری ضروری و مهم برای دستیابی به مزیت رقابتی و اهداف راهبردی بانک است؛ بنابراین با توجه به ماهیت کسب‌وکار بانکداری و تغییر روزافزون فناوری‌های بانکی و محیط پرتلاطم و چالشی موجود، این مطالعه به دنبال ارزیابی مدیریت ریسک بانکداری اسلامی طبق اصول راهنمای *IFSB* است. در راستای دستیابی به این هدف، این پژوهش از ٦ بخش تشکیل شده است. بعد از مقدمه، بخش ۲ شامل مرور ادبیات پژوهش شامل ریسک و مدیریت ریسک، مدیریت ریسک در بانکداری کشورهای اسلامی و مدیریت ریسک عملیاتی، ابزارها و فرایندها؛ بخش ۳ روش و فرایند پژوهش، بخش ٤ نتایج پژوهش و بخش ٥ شامل بحث و نتیجه‌گیری و پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی است.

۲- پیشینه نظری و تجربی

این بخش شامل ریسک و مدیریت ریسک، حوزه‌های اصلی مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی و مدیریت ریسک عملیاتی، ابزارها و فرایندها است.

۲-۱- ریسک و مدیریت ریسک

ریسک را می‌توان قرار گرفتن در معرض پدیده‌ای توصیف کرد که نتیجه آن نامشخص است [16]. سازمان‌ها با انواع مختلفی از ریسک‌ها در انجام کسب‌وکار مواجه هستند که نیاز به توجه و مدیریت کافی دارند. این ریسک‌ها را به ریسک‌های خارجی‌محور و ریسک‌های داخلی‌محور طبقه‌بندی می‌کنند. ریسک‌های خارجی‌محور شامل ریسک‌های مالی (ریسک‌های مربوط به استانداردهای حسابداری، نرخ بهره، ارز و اعتبار) و ریسک‌های بازار (ریسک‌های مربوط به محیط اقتصادی، تحولات فناوری، رقابت، تقاضای مشتری و الزامات قانونی) است. ریسک‌های داخلی‌محور نیز شامل ریسک‌های داخلی مربوط به کنترل‌ها و محیط کنترل، کلاه‌برداری، نقدینگی، سرمایه‌گذاری‌ها، نظام‌های فناوری اطلاعات و منابع انسانی است [28]. مولر [21]، [22] ریسک‌هایی که باید مدیریت شوند را این‌گونه طبقه‌بندی کرد: ریسک‌های راهبردی، ریسک‌های عملیاتی (ریسک‌های مربوط به فرایندها، انطباق و منابع انسانی)، ریسک‌های مالی (ریسک‌های مربوط به خزانه‌داری، اعتبار و تجارت) و ریسک‌های اطلاعاتی (مالی، عملیاتی و فناوری). چاپمن [12] ریسک‌ها را به دو بخش تاثیرات داخلی (مالی، عملیاتی و فناوری) و تاثیرات خارجی (اقتصادی، زیست‌محیطی، قانونی، سیاسی، بازار و ریسک‌های اجتماعی) تقسیم‌بندی کرد. این نمونه‌های طبقه‌بندی ریسک‌ها نشان می‌دهد که بانک‌ها، در میان سازمان‌های دیگر، نیاز به مدیریت ریسک‌های متعدد، ازجمله ریسک‌های مالی و سایر ریسک‌های داخلی و خارجی دارند. مدیریت ریسک یک فرایند پویا و مستمر است که به‌طور مستقیم به تغییر در محیط داخلی و خارجی بانک‌ها بستگی دارد. این تغییرات در محیط، برای شناسایی و کنترل ریسک نیاز به توجه مستمر دارد [5]. کمیته نظارت بانکی بازل[1] در سال ۲۰۰۱ مدیریت ریسک مالی را به‌عنوان دنباله‌ای از چهار فرایند تعریف می‌کند که عبارت‌اند از:

- شناسایی رویدادها به یک یا چند دسته گسترده از ریسک‌های بازار، اعتبار، عملیاتی و سایر موارد و سپس به زیرمجموعه‌های خاص.
- ارزیابی ریسک‌ها با استفاده از داده‌ها و مدل ریسک.
- نظارت و گزارش به‌موقع ارزیابی ریسک.
- درنهایت کنترل این ریسک‌ها توسط مدیریت ارشد.

چارچوب مدیریت ریسک عمومی شامل چهار مولفه اصلی مدیریت ریسک است: شناسایی ریسک، اندازه‌گیری ریسک، کاهش ریسک، نظارت و گزارش ریسک. در یک دیدگاه جامع، ریسک‌های بانکی به سه نوع طبقه‌بندی می‌شوند: ریسک خالص (خطرات ریسک)، ریسک‌های مالی و ریسک‌های غیرمالی. برخی از مهم‌ترین ریسک‌های مالی عبارت‌اند از: ریسک بازار[2]، ریسک اعتباری[3]، ریسک نقدینگی[4]، ریسک نرخ بهره، ریسک ارزی، پرداخت بدهی و کفایت سرمایه. بانک‌های اسلامی نیز در معرض ریسک‌های ناشی از شیوه‌های مختلف تامین مالی هستند که برگرفته از ماهیت منحصربه‌فرد آن‌ها است. برخی از این ریسک‌ها عبارت‌اند از: ریسک معیار/الگو[5] (نرخ ریسک بازگشت)، ریسک انصراف، ریسک اعتباری، ریسک شهرت، ریسک تجاری جابجایی[6]، ریسک انطباق شرعی و ریسک قیمت دارایی [17].

۲-۲- حوزه‌های اصلی مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی

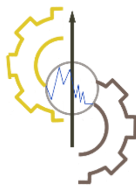
هیات خدمات مالی اسلامی در دسامبر ۲۰۰۵ یک سند جامع در مورد استانداردهای مربوط به مدیریت ریسک صادر کرد. این دستورالعمل‌ها در قالب ۱۵ اصل شامل الزامات عمومی برای مدیریت ریسک[7] و ۶ ریسک اصلی است. دلیل اصلی استفاده از

---

[1] Basel Committee on Banking Supervision (BCBS)
[2] Market risk
[3] Credit risk
[4] Liquidity risk
[5] Benchmark risk
[6] Displaced commercial risk
[7] General requirement of risk management

فیض عارفی و حافظیان / مدیریت نوآوری و راهبردهای عملیاتی، دوره ۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲، صفحه: ۱۳۶-۱۱۷

دستورالعمل‌های *IFSB* ماهیت منحصربه‌فرد ریسک‌های موجود در امور مالی اسلامی است که به‌خوبی مستند شده و ماهیت استاندارد این دستورالعمل‌ها نیز به بانک‌های اسلامی در سطح بین‌المللی توصیه شده است.

شش ریسک اصلی فوق عبارت‌اند از:

- ریسک اعتباری.
- ریسک سرمایه‌گذاری[1].
  - ریسک بازار.
  - ریسک نقدینگی.
  - ریسک تجاری جابجایی.
  - ریسک عملیاتی/ریسک عدم انطباق شرعی[2].

۳-۲- مدیریت ریسک عملیاتی، ابزارها و فرایندها

ابزارهایی که اغلب بانک‌های اسلامی برای مدیریت ریسک عملیاتی بکار می‌برند عبارت‌اند از:

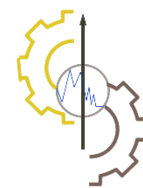
- نتایج/امتیازات ممیزی داخلی[3].
- شاخص‌های ریسک[4].
- فن‌های ریسک و خودارزیابی[5].
- نقشه‌برداری ریسک[6].
- شاخص‌های رویداد علی[7].
- پایگاه داده رویداد زیان داخلی[8].
- پایگاه داده رویداد زیان خارجی[9].
- کارت امتیازی متوازن[10].
- فن‌های مدیریت کیفیت جامع[11].
- شش سیگما[12].

برخی از این ابزارها توسط برخی از بانک‌های اسلامی در مدیریت ریسک عملیاتی تا حدودی مورداستفاده قرار می‌گیرند. بااین‌حال، ابزار و فن‌هایی که بیشتر مورداستفاده بانک‌های اسلامی قرار می‌گیرد عبارت‌اند از پایگاه داده رویداد زیان داخلی، نقشه‌برداری از ریسک، شاخص‌های ریسک، شاخص‌های رویداد علّی و پایگاه داده رویداد زیان خارجی. همچنین فن‌هایی که اغلب در مرحله برنامه‌ریزی توسط بانک‌ها گزارش می‌شود عبارت‌اند از کارت امتیازی متوازن، فن‌های مدیریت کیفیت جامع و شش سیگما [17]. برخی از مطالعات انجام‌شده در حوزه مدیریت ریسک بانکداری اسلامی، به شناسایی فرایندهای مدیریت ریسک پرداخته‌اند؛ اما اغلب مطالعات در این حوزه با به‌کارگیری فرایندهای مدیریت ریسک شواهد به‌کارگیری آن را در بانک‌های اسلامی ارایه کرده‌اند. مهم‌ترین فرایندهای مدیریت ریسک عبارت‌اند از [4]:

- درک ریسک و مدیریت ریسک (*URRM*).
- شناسایی ریسک (*RI*).
- ارزیابی و تحلیل ریسک (*RAA*).
- نظارت بر ریسک (*RMON*).
- تحلیل ریسک اعتباری (*CRA*).

---

[1] Equity investment risk
[2] Operational risk/Shari’ah non-compliance risk
[3] Internal audit results/scores
[4] Risk indicators
[5] Risk and self-assessment techniques
[6] Risk mapping
[7] Causal event indicators
[8] Internal loss event database
[9] External loss event database
[10] Balanced scorecard
[11] Total Quality Management (TQM) techniques
[12] Six Sigma

– شیوه‌های مدیریت ریسک (*RMPs*).

بنابراین می‌توان بخش‌های سه‌گانه مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی را به صورتی که در **شکل ۱** ارایه شده است ترسیم کرد.

شکل ۱- رویکرد سه فازی مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی (یافته‌های نویسندگان).

Figure 1- Three-phase approach to risk management in Islamic banking (authors' findings).

مهم‌ترین مطالعاتی که در حوزه مدیریت ریسک در بانک‌های کشورهای اسلامی در ۱۵ سال اخیر انجام‌شده‌اند در **جدول ۱** ارایه شده است.

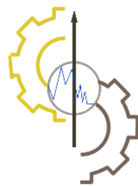
جدول ۱- پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه مدیریت ریسک در کشورهای اسلامی.

Table 1- Research conducted in the field of risk management in Islamic countries.

محققین	موضوع و حوزه پژوهش	روش و نتایج پژوهش
حکیم و نعیم [14]	سودآوری و مدیریت ریسک در بانکداری: تحلیل تطبیقی مصر و لبنان	این پژوهش سودآوری و مدیریت ریسک در بانکداری را در دو کشور برجسته در خاورمیانه و شمال آفریقا[1] یعنی مصر و لبنان بررسی کرده است. اطلاعات این پژوهش شامل مشاهدات سالانه از ۴۳ بانک لبنانی و ۶۲ بانک مصری بین سال‌های ۱۹۹۳ و ۱۹۹۹ است. در این پژوهش با ذکر تفاوت در ساختار نظام بانکی و تغییرات پولی در مصر و لبنان، در مورد تاثیر نقدینگی، اعتبار و سرمایه بر سودآوری بانکی در بخش بانکی هر کشور تحقیق شده است. یافته‌های این پژوهش براساس نتیجه گیری در مورد قدرت شیوه‌های مدیریت ریسک و اجرای مقررات بانکی است. نتایج نشان می‌دهد که بازده سهام در بانکداری صرف‌نظر از کشور، یک عملکرد مستقیم و افزایش‌دهنده فعالیت‌های وام‌دهی بانکی است. همچنین با توجه به تاثیرات ویژه هر کشور، پیوند محکمی بین کفایت سرمایه و بازده بانک تجاری تبیین شد، زیرا سرمایه‌گذاری بالا مانع بازگشت است.
الجنابی [9]	مدیریت ریسک پویا در بازارهای مالی اسلامی (مراکش)	هدف از این مقاله ارایه فن‌ها و استراتژی‌های مدیریت ریسک فعال است که می‌تواند در مورد اوراق بهادار و سرمایه‌گذاری در بازارهای مالی نوظهور اسلامی مانند بازارهای بورس و سهام مراکش استفاده شود. این رویکرد مبتنی بر مفهوم مشهور ارزش در معرض خطر[2] و همچنین نوآوری یک ابزار نرم‌افزاری با استفاده از فن ماتریس–جبر است. یافته‌های این مطالعه بر بازارهای مالی مراکش نشان می‌دهد که اگرچه در توزیع بازده در بازارهای نوظهور و اسلامی، فاصله روشنی از توزیع نرمال وجود دارد، اما این مساله بدون نیاز به روش‌های تحلیلی پیچیده ریاضی قابل‌حل است.
خلید و امجد [19]	شیوه‌های مدیریت ریسک در بانک‌های اسلامی (پاکستان)	در این پژوهش از پرسشنامه استاندارد استفاده شده است که شامل شش جنبه است: درک ریسک و مدیریت ریسک، ارزیابی و تجزیه‌وتحلیل ریسک، شناسایی ریسک، نظارت بر ریسک، تجزیه‌وتحلیل ریسک اعتباری و شیوه‌های مدیریت ریسک. یافته‌های این مطالعه نشان داد که بانک‌های اسلامی در مدیریت ریسک تا حدودی کارآمد هستند که URM، RM و CRA موثرترین متغیرها در RMPs هستند.

[1] Middle East and North Africa (MENA)

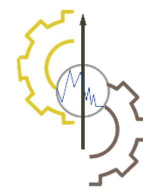
[2] Value At Risk (VAR)

جدول ۱- ادامه.
Table 1- Continued.

محققین	موضوع و حوزه پژوهش	روش و نتایج پژوهش
ابوالحسنی و حسنی مقدم [4]	شیوه‌های مدیریت ریسک در بانک‌های اسلامی (برونیی[1])	در این پژوهش پرسشنامه‌ای تهیه شده است که در بخش اول شامل شش جنبه ریسک است: درک و مدیریت ریسک، ارزیابی و تجزیه‌وتحلیل ریسک، شناسایی ریسک، نظارت بر ریسک، تجزیه‌وتحلیل ریسک اعتباری و شیوه‌های مدیریت ریسک؛ بخش دوم شامل دو سوال مبتنی بر مقیاس عددی است که مرتبط با دو موضوع است: روش شناسایی و مواجهه با ریسک در بانک‌های نمونه. یافته‌های این مطالعه نشان داد که سه نوع مهم از ریسک که بانک‌های اسلامی در برونیی با آن روبرو هستند عبارت‌اند از ریسک ارزی، ریسک اعتباری و سپس ریسک عملیاتی. همچنین مشخص شد که بانک‌های اسلامی در مدیریت ریسک تا حدودی کارآمد هستند و RI و RAA تاثیرگذارترین متغیرها در شیوه‌های مدیریت ریسک هستند.
تفری و همکاران [17]	ابزارهای مدیریت ریسک در بانک‌های اسلامی (مالزی)	در این تحقیق از داده‌های اولیه جمع‌آوری‌شده با استفاده از پرسشنامه استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش نشان داد که در استفاده از روش‌های کاهش ریسک اعتباری و همچنین میزان گستردگی استفاده از ابزارهای مدیریت ریسک عملیاتی تفاوت معناداری بین بانک‌های اسلامی و غیر اسلامی وجود دارد؛ بنابراین ابزارها و نظام‌های مدیریت ریسک برای بانکداری اسلامی ناکافی هستند، به‌ویژه در زمینه‌های مهمی مانند نظام‌های فناوری اطلاعات در تجزیه‌وتحلیل ریسک؛ و ظرفیت سرمایه انسانی متخصص. این بدان معناست که برای مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی، نوآوری و پیشرفت محصول بیشتر موردنیاز است.
مسعود و همکاران [20]	مدیریت ریسک اعتباری در بانک‌های اسلامی و غیر اسلامی (امارات)	این پژوهش از روش پیمایشی برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده کرده است. نمونه پژوهش شامل شش بانک تجاری از امارات متحده عربی با سه بانک غیر اسلامی و سه بانک اسلامی و ۱۴۸ مدیر ریسک اعتباری به‌عنوان پاسخگو به سوالات است. هدف از این تحقیق، بررسی عوامل تمایز بین بانک‌های اسلامی و غیر اسلامی در امارات متحده عربی است که با قرار دادن یک مدل رگرسیون لجستیک باینری انجام شده است. یافته‌های این مطالعه نشان داده است که مدیران بانک‌های اسلامی اکنون تنها به تجربیات شخصی و تحلیل ریسک اعتباری ساده اعتماد ندارند و علاوه‌بر روش‌های سنتی، فن‌های جدیدتر و قوی‌تری را نیز توسعه می‌دهند و ریسک اعتباری خود را در امارات متحده عربی نسبت به بانک‌های غیر اسلامی مدیریت می‌کنند؛ که این نشان‌دهنده احتمال پیشرفت بیشتر در مدیریت ریسک اعتباری آن‌ها است.
ابو حسین و العجمی [5]	شیوه‌های مدیریت ریسک بانک‌های سنتی و اسلامی (بحرین)	هدف این پژوهش بررسی این موضوع است که آیا شیوه‌های مدیریت ریسک به‌طور قابل‌توجهی به نوع بانک (غیر اسلامی یا اسلامی) مربوط است یا خیر؛ و همچنین مدیریت ریسک، شناسایی ریسک، تحلیل ریسک، نظارت بر ریسک و تحلیل ریسک اعتباری موردبررسی قرار گرفتند. برای جمع‌آوری داده‌ها نمونه‌ای از بانکداران از طریق پرسشنامه موردبررسی قرار گرفتند و نتایج حاصل از چندین روش آماری و اقتصادسنجی برای آزمون فرضیه‌ها مورداستفاده قرار گرفتند. یافته‌ها نشان داد که بانک‌ها در بحرین درک روشنی از ریسک و مدیریت ریسک دارند و ریسک اعتباری، نقدینگی و عملیاتی مهم‌ترین ریسک‌های پیش روی بانک‌های غیر اسلامی و اسلامی است. به نظر می‌رسد که سطح ریسک‌های بانک‌های اسلامی نسبت به بانک‌های غیر اسلامی بسیار زیاد است. به همین ترتیب، ریسک‌های کشور، نقدینگی، عملیاتی و مسکن در بانک‌های اسلامی بیشتر از بانک‌های غیر اسلامی است.
حفصا اورهان آسترم [26]	مدیریت ریسک اعتباری: ابزارهای سود و زیان در بانکداری اسلامی (بوسنی و هرزگوین)	در این پژوهش سه مرحله مدیریت ریسک اعتباری برای ابزار تقسیم سود و زیان ارایه شده است. ابتدا تعریف جدید ریسک اعتباری سازگار با ابزارهای تقسیم سود و زیان ارایه شده که با این تعریف، عوامل خطر احتمالی اعتبار شناسایی می‌شوند. سپس ازنظر اندازه‌گیری ریسک اعتباری، یک چارچوب کلی آینده‌نگر برای امتیازدهی اعتبار مشتریان ترسیم شده است. در انتها، سه گروه از ابزارهای کاهش ریسک اعتباری شامل ترتیبات قراردادی، ترتیبات حسابداری، افشا و شفافیت اطلاعات پیشنهاد شده است. یافته‌ها نشان داد که تفاوت‌هایی در ابزارهای تقسیم سود و زیان در بانکداری اسلامی وجود دارد. این اختلافات به دلیل ساختار سهام تقسیم ریسک مبتنی بر حقوق صاحبان سهام است. ازاین‌رو، رویکرد کلاسیک مدیریت ریسک اعتباری در چارچوب توافق‌نامه‌های مشارکت و مضاربه کافی نیست. در این مطالعه، رویکرد جدیدی برای فرایند مدیریت ریسک اعتباری در قراردادهای مضاربه و مشارکت ارایه داده است.

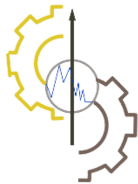
[1] Brunei Darussalam

جدول ۱- ادامه.
Table 1- Continued.

محققین	موضوع و حوزه پژوهش	روش و نتایج پژوهش
عبداللطیف و کاووق [3]	نقش ممیزی داخلی در مدیریت ریسک-تجارب بانک‌های اردن	هدف کلی این پژوهش، بررسی شیوه‌های فعلی حسابرسان داخلی در بانک‌های اردن در مورد مدیریت ریسک است. به همین منظور به کمک پرسشنامه نظرات حسابرسان داخلی در مورد نقش آن‌ها در مدیریت ریسک موردبررسی قرار گرفت. پرسشنامه شامل سوالاتی در مورد ۲۰ نوع ریسک مختلف است؛ و برای هر ریسک، چگونگی واکنش حسابرسان داخلی را مطرح می‌کند. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که نقش حسابرسان داخلی در مدیریت ریسک در بانک‌های اردن محدود است. ریسک‌هایی که حسابرسان داخلی بیشتر در مدیریت آن‌ها درگیر بودند، مربوط به رعایت مقررات بود، درحالی‌که کمترین ریسک در مورد مسایل مرتبط با اقتصاد و فرهنگ اردن بود.
رزمن و عبدالرحمان [30]	اصول راهنمای مدیریت ریسک توسط بانک‌های اسلامی (IFSB)-مالزی	در این پژوهش از پرسشنامه برای بررسی شیوه‌های مدیریت ریسک استفاده شده است. مرجع اصلی پرسشنامه اصول راهنمایی IFSB در مورد مدیریت ریسک است و پاسخ‌دهندگان یا مسئولان اصلی ریسک یا دارندگان سایر مناصب ارشد درگیر در مدیریت ریسک در بانک‌های اسلامی بودند. سپس یک آزمون نا پارامتری برای توضیح تفاوت میانگین نمرات در روش‌های مدیریت ریسک توسط بانک‌های اسلامی انجام شده است. یافته‌ها نشان داد که بانک‌های اسلامی فاقد شیوه‌های موثر مدیریت ریسک در رابطه با ریسک نقدینگی، ریسک تجاری جابجایی و ریسک سرمایه‌گذاری هستند. بااین‌حال، بانک‌های اسلامی در مدیریت ریسک عملیاتی و ریسک عدم انطباق شرعی نسبتا خوب بودند. این مطالعه نشان داد که بین عملکرد ریسک سرمایه‌گذاری براساس اندازه، نوع و سن بانک اسلامی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. علاوه‌براین، بین بانک‌های اسلامی در MENA و کشورهای آسیایی در رابطه با عملکرد ریسک تجاری جابجایی، ریسک عملیاتی و مدیریت ریسک عدم انطباق شرعی تفاوت معناداری مشاهده شد.
عبدالمجید [2]	مدیریت ریسک نقدینگی: سنتی در مقابل نظام بانکی اسلامی (مصر)	در این پژوهش نمونه‌ای از شش بانک غیر اسلامی و دو بانک اسلامی در مصر انتخاب شد. با استفاده از نسبت‌های نقدینگی، داده‌ها شامل تجزیه‌وتحلیل صورت‌های مالی برای دوره ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۱ است. یافته‌ها نشان داد که بانک‌های غیر اسلامی مصر ازنظر مدیریت ریسک نقدینگی از بانک‌های اسلامی عملکرد بهتری دارند. این تفاوت عملکرد را می‌توان به در دسترس بودن بیشتر پول در بانک‌های غیر اسلامی نسبت به اسلامی نسبت داد، علاوه‌براین، مقررات بانک مرکزی مصر در مورد سرمایه و الزامات نقدینگی برای بانک‌های اسلامی، عملکرد آن‌ها را مختل می‌سازد و کاهش می‌دهد.
چاودوری و همکاران [13]	الگوی به اشتراک‌گذاری ریسک در بانک‌های اسلامی (بنگلادش)	داده‌های این مطالعه از گزارش‌های سالانه کلیه بانک‌های اسلامی از بنگلادش با استفاده از بانک اطلاعاتی و گزارش سالانه برای دوره ۱۹۸۳ تا ۲۰۱۴ به‌دست‌آمده است. در این پژوهش از رویکرد توزیع تاخیری رگرسیون خودکار استفاده شده است. یافته‌ها نشان داد که ابزارهای تقسیم ریسک با سودآوری و رشد اقتصادی کشور رابطه مثبت دارد. همچنین ابزارهای تقسیم بدون ریسک نقش مهمی در سودآوری بانک اسلامی دارند اما با رشد اقتصادی کشور ارتباط منفی دارند.
بلخایوی و همکاران [11]	فاکتورهای مالی، ریسک، کارایی و سودآوری در بانک‌های اسلامی: مدل‌سازی برای کشورهای شورای همکاری خلیج‌فارس[1]	هدف از این تحقیق توسعه یک مدل مفهومی است که شامل متغیرهای مربوط به روش‌های تامین مالی، ریسک‌پذیری، کارایی و سودآوری بانک‌های اسلامی در کشورهای شورای همکاری خلیج‌فارس است. نتایج این تحقیق نشان داد که تاثیر کلی روش‌های تامین مالی بر سودآوری بانک‌ها زیاد و ازنظر آماری قابل‌توجه است. همچنین مشارکت در سطح بالاتر در بودجه مضاربه و مشارکت باعث ایجاد ریسک اعتباری بالا می‌شود. تامین مالی مرابحه به‌طور مستقیم و غیرمستقیم سودآوری را افزایش داده و هم‌زمان نسبت سرمایه و کارایی هزینه بانک‌های اسلامی در کشورهای شورای همکاری خلیج‌فارس را بهبود می‌بخشد.
عبدالعزیز و همکاران [1]	روابط متقابل بین ریسک اعتباری، ریسک نقدینگی و سودآوری بانک در منطقه MENA	نتایج کلی این تحقیق نشان می‌دهد که سودآوری بانک‌های کشورهای خاورمیانه و آفریقای شمالی نسبت به افزایش ریسک‌های اعتباری/نقدینگی حساسیت منفی و معناداری دارد و این تاثیر منفی برای اثرات جداگانه یا متقابل این دو ریسک تایید شد. علاوه‌براین، سودآوری بانک سطح ریسک‌های اعتباری و نقدینگی را به میزان قابل‌توجهی کاهش می‌دهد. همچنین قانون و نظم به‌عنوان کیفیت سازمانی سودآوری بانک‌های MENA را افزایش می‌دهد و از ریسک اعتبار و نقدینگی می‌کاهد.

[1] GCC countries

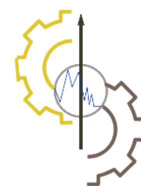

ابوالحسنی و حسنی مقدم [4] پژوهشی با عنوان بررسی انواع ریسک و روش‌های مدیریت آن در نظام بانکداری بدون ربای ایران انجام دادند. نتایج این پژوهش نشان داد که دو نوع ریسک در بانکداری بدون ربای ایران وجود دارد: ۱- ریسک‌هایی که بین نظام بانکداری بدون ربا و نظام بانکداری غیر اسلامی مشترک هستند و ۲- ریسک‌هایی که با توجه به ویژگی‌های خاص نظام بانکداری بدون ربا، فقط به این نظام اختصاص دارند. همچنین برخی از روش‌های مدیریت ریسک متداول قابلیت کاربرد در بانکداری بدون ربای ایران را دارند مانند تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی‌ها اما روش‌ها و فن‌هایی نیز وجود دارند که فقط در بانکداری بدون ربا کاربرد دارند مانند تبدیل مضاربه به جعاله. بسیاری از قراردادها و قانون‌های اسلامی، روش‌های سودمند و مفیدی جهت کاهش و مدیریت ریسک در نظام بانکداری بدون ربا ارایه می‌کنند مانند قرارداد صلح. موسویان و موسوی بیدکی [24] پژوهشی با عنوان مدیریت ریسک اعتباری در بانکداری اسلامی از طریق سوآپ نکول اعتباری انجام دادند. در این پژوهش با رویکرد فقهی به بررسی امکان استفاده از سوآپ نکول اعتباری در بانکداری اسلامی پرداخته شده و نشان داده شده که استفاده از آن به شیوه‌های گوناگون قابل تصحیح است. فرضیه امکان تطبیق سوآپ نکول اعتباری با قراردادهای بیمه و ضمان بررسی و سرانجام براساس موازین فقه امامیه مورد تایید قرار گرفته است. همچنین با فرض سوآپ نکول اعتباری در قالب قرارداد جدید مورد توجه قرار گرفته و نشان داده شده که به جهت رعایت شرایط عمومی صحت معامله‌ها، تصحیح آن به‌عنوان عقد مستحدث نیز امکان‌پذیر است. نظرپور و رضایی [25] پژوهشی با عنوان مدیریت ریسک اعتباری در بانکداری اسلامی با رویکرد بررسی عقود و الگوی پرداخت تسهیلات انجام دادند. نتایج این پژوهش نشان داد که نظام کنونی بانکداری بدون ربای ایران ریسک‌هایی دارد که برخی از آن‌ها به علت کاستی‌ها و نواقصی در قانون فعلی بانکداری بدون ربای ایران پدید می‌آیند. برخی راهکارهای پیشنهادی این پژوهش عبارت‌اند از بازنگری قانون عملیات بانکی بدون ربا به‌ویژه در جذب و تخصیص وجوه، بازنگری در الگوی عملیاتی نظام بانکی، پدیدآوران نظام کارای سنجش و رتبه‌بندی اعتباری و آموزش کارکنان بانکی با روش‌های تامین مالی اسلامی.

زارع و اسمعیلی اتویی [29] پژوهشی با عنوان مدل‌سازی مدیریت ریسک بین‌الملل در بانکداری جمهوری اسلامی ایران با توجه به مولفه‌های امنیت ملی جمهوری اسلامی و شرایط تحریم انجام دادند. در این پژوهش به‌منظور دستیابی به الگوی مفهومی مدیریت ریسک‌ها، مجموعه راهکارهای شناسایی‌شده در قالب چهار عنوان دسته بندی شده است. دسته اول راهکارهای کلی و عمومی که به نقش بانک‌ها در توسعه و برقراری ساختار مستحکم اقتصادی در کشور که توان مقابله و مقاومت در برابر فشارهای خارجی را داشته باشد، مربوط می‌شود. دسته دوم از راهکارها به استفاده از سناریوهای جایگزین در مواردی که به دلیل تحریم‌های اعمال‌شده، بهره‌مندی از راه‌های معمول و متداول برای انجام امور بانکی مقدور نیست، مربوط می‌شود. دسته سوم راهکارهایی که بیشتر جنبه فنی دارند و به شکلی به دنبال استفاده از منافذ موجود در تحریم‌ها و دور زدن آن‌ها هستند. دسته چهارم راهکارهایی که به دنبال تضعیف راهکارهای مورداستفاده طرف‌های متخاصم هستند.

ثقفی و همکاران [31] پژوهشی با عنوان الگوی جامع مدیریت ریسک اعتباری در نظام بانکداری ایران انجام دادند. این پژوهش به کمک روش نظریه داده بنیاد مدلی شامل سه بعد و ۱۱ مولفه ارایه کرده است. ابعاد اصلی این مدل عبارت‌اند از: روش‌ها و فن‌های مناسب، زیرساخت‌های کارآمد و خط‌مشی و استراتژی جامع. در این مدل هسته مرکزی و ریشه مولد یک الگوی جامع مدیریت ریسک اعتباری، خط‌مشی‌های اعتباری جامع است که بر مبنای آن زیرساخت‌های کارآمد و یکپارچه شکل می‌گیرد و هر دو باهم زمینه اجرای مناسب روش‌ها و متدلوژی مناسب برای مدیریت ریسک اعتباری را فراهم می‌سازند.

در مطالعات پیشین در کشورهای اسلامی، جنبه‌های مختلف مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی و غیر اسلامی اعم از شیوه‌ها، فرایندها و ابزارها موردبررسی قرار گرفتند؛ اما در کشور ما به دلیل اینکه تمام بانک‌ها از الگوی اسلامی پیروی می‌کنند، در این پژوهش جنبه‌های مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی موردنظر بوده است؛ اما مدلی که این پژوهش از آن برای ارزیابی مدیریت ریسک استفاده کرده است مدلی جامع بوده و تنها در یکی از مطالعات از آن بهره گرفته شده است. همچنین در کشور ما مطالعات مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی به ارزیابی و مدیریت ریسک به‌صورت جامع (نگاه به تمام جنبه‌های ریسک اعم از نقدینگی، اعتباری و ...) نپرداخته‌اند. نوآوری دیگر این پژوهش همان‌طور که قبلا اشاره شد استفاده از الگوی *IFSB* در ارزیابی و تحلیل مدیریت ریسک بوده است که دیدگاهی جدید و جامع است. با توجه به مبانی نظری مدیریت ریسک و مطالعاتی که در بانکداری کشورهای اسلامی در این حوزه انجام شده است، بانکداری در کشور ما نیز برای ارتقا و پیشرفت در عرصه بین‌المللی نیازمند به‌کارگیری ابزارها و پیشبرد فرایندهای مدیریت ریسک در حوزه‌های مختلفی که اشاره شد است. لذا هدف این پژوهش بررسی الزامات مدیریت ریسک در بانک است؛ بنابراین سوالاتی که این پژوهش به دنبال پاسخ آن‌هاست عبارت‌اند از:

۱. آیا الزامات عمومی مدیریت ریسک در شعب و مدیریت بانک موردتوجه قرار گرفته است؟
۲. آیا فرایندهای مدیریت ریسک شامل شناسایی، اندازه‌گیری، پایش، کنترل و گزارش‌دهی ریسک در هر یک از حوزه‌های مشخص و یکتای ریسک انجام شده است؟
۳. هر یک از حوزه‌های مشخص ریسک شامل ریسک اعتباری، ریسک سرمایه‌گذاری، ریسک بازار، ریسک نقدینگی، ریسک تجاری جابجایی و ریسک عملیاتی/ریسک عدم انطباق شرعی تا چه اندازه موردتوجه قرار داده شده و مدیریت شده‌اند؟

۳- روش پژوهش

فرایند انجام پژوهش شامل دو مرحله است: مرحله اول مطالعات کتابخانه‌ای و تدوین پرسشنامه و مرحله دوم پیمایش و تجزیه‌وتحلیل‌های آماری.

۳-۱- فرایند انجام پژوهش

مطالعات میدانی در این پژوهش با روش توصیفی پیمایشی به کمک ابزار پرسشنامه انجام شد. در فرایند پیمایش ۳۵ نفر از کارکنان شعب و مدیریت بانک شرکت کردند. سپس جهت ارزیابی وضعیت مدیریت ریسک در بانک موردمطالعه، تحلیل به کمک شاخص‌های آمار توصیفی، آزمون نرمالیتی داده‌ها و آزمون فریدمن انجام شده است. در **شکل ۲** فرایند روش پژوهش نشان داده شده است.

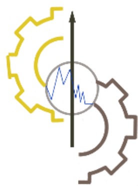
شکل ۲- فرایند انجام پژوهش.
Figure 2- Research process.

۳-۲- روایی و پایایی پرسشنامه

پرسشنامه‌ای که در این پژوهش به‌کار گرفته شده است پرسشنامه ارایه‌شده توسط رزمن و عبدالرحمان [30] براساس اصول راهنمای *IFSB* در سال ۲۰۱۵ است. این پرسشنامه از ۷ بخش و ۴۲ سوال تشکیل شده است. بخش‌های پرسشنامه عبارت‌اند از:

۱. الزامات عمومی مدیریت ریسک (شامل ۷ سوال).
۲. مدیریت ریسک اعتباری[1] (شامل ۶ سوال).
۳. مدیریت ریسک سرمایه‌گذاری[2] (شامل ۵ سوال).
٤. مدیریت ریسک بازار[3] (شامل ۵ سوال).

[1] Credit risk management
[2] Equity investment risk management
[3] Market risk management

۵. مدیریت ریسک نقدینگی[1] (شامل ۷ سوال).
۶. جابجایی مدیریت ریسک تجاری[2] (شامل ۵ سوال).
۷. ریسک عملیاتی / مدیریت ریسک عدم انطباق شرعی[3] (شامل ۷ سوال).

پس از ترجمه پرسشنامه فوق، روایی آن توسط خبرگان تایید و برخی نکات ویرایشی اعمال شد. خبرگان شامل خبرگان بانکی (مدیران و روسای شعب) و اساتید دانشگاهی حوزه‌های مرتبط شامل مدیریت *MBA*، مدیریت استراتژی و مدیریت دولتی بوده است. جهت بررسی پایایی پرسشنامه نیز از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است. نتایج این آزمون با استفاده از نرم‌افزار *Spss* 23 محاسبه شده و ضریب α کرونباخ ۰٫۷۶۵ به دست آمد.

۴- یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های پژوهش مطابق فرایندی که در **شکل ۲** نشان داده شد، ارایه شده است.

۴-۱- انجام فرایند پیمایش

برای انجام فرایند پیمایش پرسشنامه ارزیابی مدیریت ریسک بانکداری اسلامی براساس اصول راهنمای *IFSB* شامل ۴۲ سوال با طیف پنج‌گانه لیکرت در بین کارکنان بانک توزیع گردید. از بین ۵۰ پرسشنامه توزیع شده تعداد ۳۵ پرسشنامه کامل شده و صحیح جمع‌آوری شد. مراحل انجام آزمون‌های آماری در این پژوهش عبارت است از:

۱. تعیین نرمالیتی داده‌ها (آزمون کولموگروف-اسمیرنوف) و تبیین اهمیت نتایج به کمک نتایج آمار توصیفی.
۲. اولویت‌بندی حوزه‌های قابل بهبود در مدیریت ریسک بانک موردمطالعه به کمک آزمون فریدمن.
۳. تعیین نرمالیتی داده‌ها (آزمون کولموگروف-اسمیرنوف) و تبیین اهمیت نتایج به کمک نتایج آمار توصیفی.

در انتخاب یک آزمون باید تصمیم بگیریم که آیا از آزمون‌های پارامتریک استفاده کنیم یا آزمون‌های نا پارامتریک. یکی از اصلی‌ترین ملاک‌ها برای این انتخاب انجام آزمون کولموگروف-اسمیرنوف است. هنگام بررسی نرمال بودن داده‌ها ما فرض صفر مبتنی بر اینکه توزیع داده‌ها نرمال است را در سطح خطای ٪۵ آزمون می‌کنیم. برای آزمون نرمالیته فرض‌های آماری به‌صورت زیر تنظیم می‌شود:

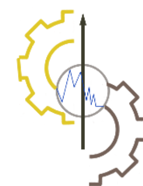
- *H0*: توزیع داده‌های مربوط به هر یک از متغیرها (سوالات) نرمال است.
- *H1*: توزیع داده‌های مربوط به هر یک از متغیرها (سوالات) نرمال نیست.

بنابراین اگر آماره آزمون بزرگ‌تر مساوی ۰/۰۵ به دست آید، در این صورت دلیلی برای رد فرض صفر مبتنی بر اینکه داده نرمال است، وجود نخواهد داشت. به‌عبارت‌دیگر توزیع داده‌ها نرمال است. با توجه به نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف یک‌بعدی در این پژوهش، توزیع نمونه نرمال نیست؛ بنابراین برای بررسی شاخص‌های دیگر باید از آزمون‌های نا پارامتریک استفاده کنیم.

جدول ۲- نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف یک‌بعدی.
Table 2- Results of one-dimensional Kolmogorov-Smirnov test.

مولفه‌ها	حجم نمونه	پارامترهای نرمال		آماره آزمون K-S	سطح معنی‌داری
		میانگین	انحراف معیار		
مولفه ۱	35	3.83	0.857	0.322	0.000
مولفه ۲	35	3.86	0.912	0.248	0.000
مولفه ۳	35	3.89	0.796	0.243	0.000
مولفه ۴	35	3.66	0.802	0.279	0.000

[1] Liquidity risk management
[2] Displaced commercial risk management
[3] Operational risk/Shari'ah non-compliance risk management

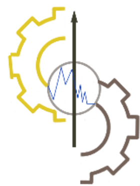

فیض عارفی و حافظیان / مدیریت نوآوری و راهبردهای عملیاتی، دوره ۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲، صفحه: ۱۳۶-۱۱۷

جدول ۲- ادامه.
Table 2- Continued.

مولفه‌ها	حجم نمونه	پارامترهای نرمال		آماره آزمون K-S	سطح معنی‌داری
		میانگین	انحراف معیار		
مولفه ۵	35	3.31	0.832	0.276	0.000
مولفه ۶	35	3.11	1.022	0.178	0.006
مولفه ۷	35	3.17	0.747	0.276	0.000
مولفه ۸	35	3.46	1.039	0.242	0.000
مولفه ۹	35	3.40	0.812	0.260	0.000
مولفه ۱۰	35	3.74	0.852	0.276	0.000
مولفه ۱۱	35	3.83	0.747	0.276	0.000
مولفه ۱۲	35	4.34	0.684	0.263	0.000
مولفه ۱۳	35	3.97	1.043	0.282	0.000
مولفه ۱۴	35	3.17	0.891	0.205	0.001
مولفه ۱۵	35	3.06	0.684	0.333	0.000
مولفه ۱۶	35	2.86	0.944	0.240	0.000
مولفه ۱۷	35	2.69	0.932	0.255	0.000
مولفه ۱۸	35	3.23	1.003	0.210	0.000
مولفه ۱۹	35	3.31	0.932	0.232	0.000
مولفه ۲۰	35	2.86	0.772	0.238	0.000
مولفه ۲۱	35	2.77	1.003	0.236	0.000
مولفه ۲۲	35	2.57	0.850	0.292	0.000
مولفه ۲۳	35	2.74	0.919	0.210	0.000
مولفه ۲۴	35	3.94	0.684	0.333	0.000
مولفه ۲۵	35	3.51	0.919	0.216	0.000
مولفه ۲۶	35	3.17	0.785	0.244	0.000
مولفه ۲۷	35	3.34	0.684	0.292	0.000
مولفه ۲۸	35	3.49	0.612	0.358	0.000
مولفه ۲۹	35	3.29	0.667	0.323	0.000
مولفه ۳۰	35	2.51	1.040	0.204	0.001
مولفه ۳۱	35	3.09	0.919	0.195	0.002
مولفه ۳۲	35	2.89	0.796	0.239	0.000
مولفه ۳۳	35	3.09	0.919	0.251	0.000
مولفه ۳۴	35	2.86	1.004	0.260	0.000
مولفه ۳۵	35	3.06	0.968	0.219	0.000
مولفه ۳۶	35	3.80	0.677	0.330	0.000
مولفه ۳۷	35	3.34	0.938	0.244	0.000
مولفه ۳۸	35	3.20	0.868	0.222	0.000
مولفه ۳۹	35	4.00	0.767	0.271	0.000
مولفه ۴۰	35	4.14	0.772	0.255	0.000
مولفه ۴۱	35	4.17	0.785	0.328	0.000
مولفه ۴۲	35	4.14	0.692	0.267	0.000

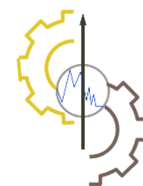
برای تعیین درجه اهمیت مولفه‌های مدیریت ریسک از آزمون دوجمله‌ای استفاده‌شده است.

جدول ۳- نتایج آزمون دوجمله‌ای.

Table 3- Results of the binomial test.

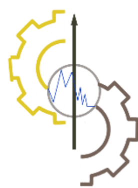
مولفه‌ها		گروه‌ها	تعداد N	نسبت مشاهده‌شده Observed Prop	نسبت آزمون	معیار تصمیم Extract Sig. (2 Tailed)
مولفه ۱	-گروه اول	<3	2	0.06	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	33	0.94		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲	-گروه اول	<3	3	0.09	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	32	0.91		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۳	-گروه اول	<3	1	0.03	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	34	0.97		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۴	-گروه اول	<3	1	0.03	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	34	0.97		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۵	-گروه اول	<3	5	0.14	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	30	0.86		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۶	-گروه اول	<3	11	0.31	0.50	0.041
	-گروه دوم	>=3	24	0.69		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۷	-گروه اول	<3	6	0.17	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	29	0.83		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۸	-گروه اول	<3	7	0.20	0.50	0.001
	-گروه دوم	>=3	28	0.80		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۹	-گروه اول	<3	4	0.11	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	31	0.89		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۱۰	-گروه اول	<3	3	0.09	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	32	0.91		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۱۱	-گروه اول	<3	1	0.03	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	34	0.97		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۱۲	-گروه اول	<3	1	0.03	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	34	0.97		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۱۳	-گروه اول	<3	4	0.11	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	31	0.89		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۱۴	-گروه اول	<3	9	0.26	0.50	0.006
	-گروه دوم	>=3	26	0.74		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۱۵	-گروه اول	<3	6	0.17	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	29	0.83		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۱۶	-گروه اول	<3	12	0.34	0.50	0.090
	-گروه دوم	>=3	23	0.66		
	مجموع		35	1.00		

جدول ۳- ادامه.

Table 3- Continued.

مولفه‌ها		گروه‌ها	تعداد N	نسبت مشاهده‌شده Observed Prop	نسبت آزمون	معیار تصمیم Extract Sig. (2 Tailed)
مولفه ۱۷	-گروه اول	<3	17	0.49	0.50	1.000
	-گروه دوم	>=3	18	0.51		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۱۸	-گروه اول	<3	7	0.20	0.50	0.001
	-گروه دوم	>=3	28	0.80		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۱۹	-گروه اول	<3	7	0.20	0.50	0.001
	-گروه دوم	>=3	28	0.80		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲۰	-گروه اول	<3	13	0.37	0.50	0.175
	-گروه دوم	>=3	22	0.63		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲۱	-گروه اول	<3	16	0.46	0.50	0.736
	-گروه دوم	>=3	19	0.54		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲۲	-گروه اول	<3	19	0.54	0.50	0.736
	-گروه دوم	>=3	16	0.46		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲۳	-گروه اول	<3	14	0.40	0.50	0.311
	-گروه دوم	>=3	21	0.60		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲۴	-گروه اول	<3	1	0.03	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	34	0.97		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲۵	-گروه اول	<3	5	0.14	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	30	0.86		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲۶	-گروه اول	<3	7	0.20	0.50	0.001
	-گروه دوم	>=3	28	0.80		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲۷	-گروه اول	<3	3	0.09	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	32	0.91		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲۸	-گروه اول	<3	0	0.00	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	35	1.00		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۲۹	-گروه اول	<3	3	0.09	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	32	0.91		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۳۰	-گروه اول	<3	18	0.51	0.50	1.000
	-گروه دوم	>=3	17	0.49		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۳۱	-گروه اول	<3	11	0.31	0.50	0.041
	-گروه دوم	>=3	24	0.69		
	مجموع		35	1.00		

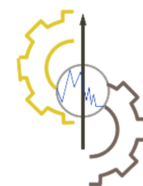

جدول ۳- ادامه.
Table 3- Continued.

مولفه‌ها		گروه‌ها	تعداد N	نسبت مشاهده‌شده Observed Prop	نسبت آزمون	معیار تصمیم Extract Sig. (2 Tailed)
مولفه ۳۲	-گروه اول	<3	13	0.37	0.50	0.175
	-گروه دوم	>=3	22	0.63		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۳۳	-گروه اول	<3	10	0.29	0.50	0.017
	-گروه دوم	>=3	25	0.71		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۳۴	-گروه اول	<3	16	0.46	0.50	0.736
	-گروه دوم	>=3	19	0.54		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۳۵	-گروه اول	<3	9	0.26	0.50	0.006
	-گروه دوم	>=3	26	0.74		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۳۶	-گروه اول	<3	1	0.03	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	34	0.97		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۳۷	-گروه اول	<3	8	0.23	0.50	0.002
	-گروه دوم	>=3	27	0.77		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۳۸	-گروه اول	<3	7	0.20	0.50	0.001
	-گروه دوم	>=3	28	0.80		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۳۹	-گروه اول	<3	1	0.03	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	34	0.97		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۴۰	-گروه اول	<3	1	0.03	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	34	0.97		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۴۱	-گروه اول	<3	1	0.03	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	34	0.97		
	مجموع		35	1.00		
مولفه ۴۲	-گروه اول	<3	0	0.00	0.50	0.000
	-گروه دوم	>=3	35	1.00		
	مجموع		35	1.00		

مطابق نتایج **جدول ۳** مولفه‌هایی که دارای سطح معنی‌داری بیشتر از ۰٫۰۵ هستند از دیدگاه پاسخ‌دهندگان نمره کمتری نسبت به مولفه‌های دیگر داشته‌اند، به این معنا که باید توجه بیشتری به این مولفه‌های مدیریت ریسک معطوف شود. این مولفه‌ها عبارت‌اند از: مولفه‌های ۱۶، ۱۷، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۳۰، ۳۲ و ۳۴.

با توجه به نتایج ارزیابی توسط شرکت‌کنندگان و با توجه به میانگین و انحراف معیار سوالات (مولفه‌ها)، برای رتبه‌بندی و تبیین وضعیت مولفه‌های مدیریت ریسک از آزمون فریدمن استفاده شده که نتایج آن در **جدول ٤** نشان داده شده است.

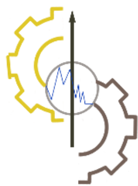
فیض عارفی و حافظیان / مدیریت نوآوری و راهبردهای عملیاتی، دوره ۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲، صفحه: ۱۳۶-۱۱۷

جدول ۴- نتایج آزمون فریدمن برای سوالات/مولفه‌ها.

Table 4- Friedman test results for questions/components.

اولویت	مولفه‌ها	میانگین رتبه‌ها	ارزیابی مدیریت ریسک بانکداری اسلامی
1	مولفه ۱۲	33.17	این بانک از یک موسسه وصول مطالبات (برون‌سپاری) برای مدیریت مسایل اعتبارات یا طرف‌های قرارداد خود استفاده می‌کند.
2	مولفه ۴۱	31.37	این بانک اطمینان می‌دهد که اسناد قرارداد آن مطابق با قوانین و اصول شرعی است.
3	مولفه ۴۰	30.39	این بانک تضمین می‌کند که همیشه عملکردش با قوانین و اصول شرع مطابقت دارد.
4	مولفه ۴۲	30.27	این بانک حداقل یک‌بار در سال توسط یک بخش/حوزه جداگانه شرعی، مطابقت خود با موازین شرعی را بررسی می‌کند.
5	مولفه ۳۹	29.36	این بانک شامل پوشش ممیزی و ارزیابی مستقل به‌وسیله ممیزان داخلی یا خارجی برای بررسی کنترل داخلی خود است.
6	مولفه ۲۴	29.04	این بانک برای هر یک از منابع مالی خود یک چارچوب مدیریتی نقدینگی جداگانه دارد (به‌عنوان مثال حساب‌های جاری و حساب‌های سرمایه‌گذاری).
7	مولفه ۱۳	28.77	این بانک از بیمه/تکفل منطبق با شریعت اسلام برای مدیریت مسایل اعتبارات یا طرف‌های قرارداد (وصول مطالبات) خود استفاده می‌کند.
8	مولفه ۱	27.86	هیات‌مدیره[1] اهداف، استراتژی‌ها، سیاست‌ها و رویه‌های مدیریت ریسک را تصویب می‌کند.
9	مولفه ۳	27.84	هیات‌مدیره محدودیت‌های تامین مالی کل و قرار گرفتن در معرض سرمایه‌گذاری را تایید می‌کند.
10	مولفه ۲	27.76	هیات‌مدیره وجود یک ساختار مدیریتی موثر را تضمین می‌کند.
11	مولفه ۳۶	26.73	این بانک به‌طور واضح وقایعی را که می‌تواند بر عملکرد بانک تاثیر بگذارد شناسایی می‌کند (به‌عنوان‌مثال عدم موفقیت درروند داخلی، عدم رعایت شرع).
12	مولفه ۱۰	26.27	این بانک برای مدیریت مسایل اعتبارات، تماس مکرر با طرف‌های مقابل خود را حفظ می‌کند.
13	مولفه ۱۱	26.06	این بانک برای مدیریت مسایل اعتبارات یا طرف‌های قرارداد، از برنامه‌ریزی مجدد یا تجدید ساختار بازپرداخت بدهی (بدون افزایش در میزان بدهی) استفاده می‌کند.
14	مولفه ۴	24.07	هیات‌مدیره تضمین می‌کند که بانک سرمایه کافی برای تامین نیاز کفایت سرمایه را داشته باشد.
15	مولفه ۲۵	22.96	این بانک یک روند صحیح برای اندازه‌گیری و نظارت بر نقدینگی دارد.
16	مولفه ۸	22.49	این بانک میزان مواجهه با اعتبار بالقوه را که ممکن است در مراحل مختلف توافق‌نامه‌های گوناگون تامین مالی به وجود بیاید، تشخیص می‌دهد.
17	مولفه ۲۸	22.19	این بانک از طریق تحقق دارایی‌های ثابت به نقدینگی دست می‌یابد.
18	مولفه ۹	21.64	قبل از تصمیم‌گیری در مورد انتخاب محصولات تامین مالی اسلامی، این بانک بررسی‌های مربوط و دقت لازم را در قبال طرف‌های مقابل انجام می‌دهد.
19	مولفه ۱۹	21.37	این بانک پتانسیل مواجهه با ریسک موجود در بازار را که ممکن است در زمان‌های معینی یا در طول قراردادها رخ دهد، تشخیص می‌دهد.
20	مولفه ۲۷	21.34	این بانک از ظرفیت بودجه کافی، با توجه ویژه به تمایل و توانایی سهامداران برای تامین سرمایه اضافی برخوردار است.
21	مولفه ۳۷	20.93	این بانک دارای یک چارچوب صحیح برای توسعه و پیشبرد یک محیط کنترلی محتاطانه برای مدیریت ریسک عملیاتی است.
22	مولفه ۵	20.54	هیات‌مدیره به‌طور مرتب اثربخشی فعالیت‌های مدیریت ریسک را بررسی می‌کند.
23	مولفه ۲۹	20.20	این بانک از طریق معاملات فروش و اجاره‌بها به نقدینگی دست می‌یابد.
24	مولفه ۱۸	20.14	این بانک طرف‌های مستقل را برای انجام ممیزی و ارزیابی سرمایه‌گذاری‌ها درگیر می‌کند.
25	مولفه ۳۸	19.53	این بانک بررسی‌های دوره‌ای را برای تشخیص و رفع نواقص عملیاتی انجام می‌دهد.
26	مولفه ۶	18.87	هیات‌مدیره به‌طور منظم سیاست‌های مدیریت ریسک را بررسی می‌کند.
27	مولفه ۲۶	18.71	این بانک دارای نظام‌های کافی برای نظارت، گزارش‌دهی و قرار گرفتن در معرض نقدینگی به‌صورت دوره‌ای است.

[1] Board of Directors (BOD)

جدول ۴- ادامه.

Table 4- Continued.

اولویت	مولفه‌ها	میانگین رتبه‌ها	ارزیابی مدیریت ریسک بانکداری اسلامی
28	مولفه ۷	18.39	مدیریت ارشد تضمین می‌کند که عملکرد مدیریت ریسک مستقیما به هیات‌مدیره گزارش شده است.
29	مولفه ۱۴	18.23	این بانک اهداف سرمایه‌گذاری خود را با استفاده از ابزارهای تقسیم سود تعیین کرده است.
30	مولفه ۳۱	18.06	این بانک عواملی را که باعث افزایش نرخ ریسک بازده می‌شود شناسایی کرده است (به‌عنوان‌مثال افزایش نرخ معیار).
31	مولفه ۳۳	17.87	این بانک نسبت سود آینده را مطابق انتظارات شرایط بازار تعیین می‌کند.
32	مولفه ۳۵	17.69	این بانک روش تسویه بازده برای دارندگان حساب سرمایه‌گذاری[1] را انجام می‌دهد (به‌عنوان‌مثال ذخیره معادل‌سازی سود[2]).
33	مولفه ۱۵	16.94	این بانک به‌طور مکرر سیاست‌ها و رویه‌های سرمایه‌گذاری خود را با استفاده از ابزارهای تقسیم سود، بررسی می‌کند.
34	مولفه ۳۲	15.46	این بانک دارای نظام‌های مناسبی برای شناسایی و اندازه‌گیری عواملی است که باعث افزایش نرخ ریسک بازده می‌شوند.
35	مولفه ۳۴	15.10	این بانک ابزارهای جدید سازگار با شرع[3] را برای به حداقل رساندن میزان مواجهه با نرخ ریسک بازده توسعه می‌دهد.
36	مولفه ۲۱	15.06	این بانک دارای دستورالعمل‌های مناسب برای فعالیت در زمینه ریسک‌پذیری در اوراق بهادار مختلف و محدودیت ریسک بازار آن‌ها است.
37	مولفه ۲۰	14.90	این بانک دارای چهارچوب روشنی برای کمک به شناسایی ریسک‌های بازار است.
38	مولفه ۱۶	14.83	این بانک به‌طور واضح تحول/ تبدیل ریسک‌ها را در مراحل مختلف چرخه عمر سرمایه‌گذاری برای فعالیت‌های سرمایه‌گذاری خود شناسایی می‌کند.
39	مولفه ۲۳	14.04	این بانک قادر است میزان مواجهه با ریسک بازار را تعیین کند و میزان احتمال قرار گرفتن در معرض زیان‌های آینده را در موقعیت‌های دارایی باز خالص خود، ارزیابی کند.
40	مولفه ۱۷	13.29	این بانک عوامل احتمالی موثر بر حجم و زمان مورد انتظار جریان نقدی حاصل از سرمایه‌گذاری‌های سهام را تجزیه‌وتحلیل و تعیین می‌کند.
41	مولفه ۲۲	11.73	این بانک دارای یک نظام اطلاعاتی مدیریتی قوی برای کنترل، نظارت و گزارش‌دهی مواجهه و عملکرد در مقابل ریسک بازار است.
42	مولفه ۱۲	11.56	این بانک دارای مدیریت بحران نقدینگی توسعه‌یافته است.

با توجه به محتوای نتیجه اصلی آزمون فریدمن، مقدار آماره مربع کای با ٤١ درجه آزادی و سطح معنی‌داری آزمون *P-Value* با مقدار ۰/۰۰۰ مشاهده شده است که نشان از رد شدن فرض *H0* دارد. با توجه به خروجی‌های **جدول ٤** نتیجه نهایی اینکه وضعیت مولفه‌های مدیریت ریسک در بانک موردنظر از نظر شرکت‌کنندگان یکسان نیست (وضعیت مولفه‌های مدیریت ریسک در **جدول ٥** نشان داده‌شده است.)

۵- بحث و نتیجه‌گیری

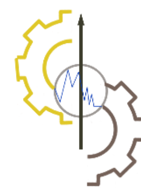
تجربیات دهه‌های اخیر بازارهای مالی بین‌المللی، ورشکستگی و انحلال بسیاری از نهادهای مالی ازجمله بانک‌ها را به دنبال داشته است. اثرات جبران‌ناپذیر اقتصادی اجتماعی حاصل از این بحران‌ها توجه نهادهای بین‌المللی را به موضوع ریسک و تدوین استانداردهایی در راستای ارتقای سلامت محیط کسب‌وکار جلب نمود.

بانک‌های اسلامی و غیر اسلامی واسطه‌های مالی هستند که خدمات مشابهی را به بخش‌های دولتی و خصوصی ارایه می‌دهند. بااین‌حال، بانک‌های اسلامی به دلیل ممنوعیت ربا و لزوم پیروی از شریعت با بانک‌های متعارف تفاوت دارند. مدیران اجرایی بانک، هیات‌مدیره و

[1] Investment Account Holders (IAH)

[2] Profit Equalization Reserve (PER)

[3] Shari'ah-compliant instruments

ممیزان داخلی باید از ماهیت نقش خود و نقش هر یک از طرفین در مدیریت ریسک آگاه باشند زیرا همان‌طور که گفته شد بانک‌ها با انواع مختلفی از ریسک‌ها (مالی و غیرمالی، داخلی و خارجی) روبرو هستند؛ لذا باید از این ریسک‌ها آگاه باشند تا بتوانند به‌درستی ریسک را مدیریت کنند و برای آینده بلندمدت و کوتاه‌مدت خود برنامه‌ریزی کنند. هدف این مقاله ارزیابی مولفه‌های مدیریت ریسک در بانکداری ایران براساس اصول راهنمای *IFSB* بوده است. برای دستیابی به این هدف، به بررسی و مقایسه مطالعات و مقالات مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی کشورهای مختلف پرداخته شده است؛ سپس پرسشنامه معتبر ارایه‌شده توسط رزمن و عبدالرحمان [30] براساس اصول راهنمای *IFSB* در سال ۲۰۱۵ توسط مولفین مقاله ترجمه شده و پس از بررسی روایی و پایایی آن توسط خبرگان، جهت بررسی وضعیت مدیریت ریسک در بانک موردنظر توزیع گردید.

نتایج این مطالعه نشان داد که به ترتیب در زمینه‌های مدیریت ریسک بازار، مدیریت ریسک سرمایه‌گذاری، مدیریت ریسک تجاری جابجایی و مدیریت ریسک نقدینگی ضعف‌ها و فرصت‌هایی برای بهبود وجود دارد. نتایج این پژوهش با مطالعه تفری و همکاران [33] در مورد ضعف ابزارهای و نظام‌های مدیریت ریسک جدید هم‌راستا است. همچنین نتایج این پژوهش نشان‌دهنده نقاط قوت در برخی جنبه‌های مدیریت ریسک مانند ریسک عملیاتی/عدم انطباق شرعی، مدیریت ریسک اعتباری و رعایت الزامات عمومی مدیریت ریسک است که هم‌راستا با مطالعه خلید و امجد [19] و رزمن و عبدالرحمان [30] است. در زمینه به‌کارگیری ابزارهای سنتی مدیریت ریسک نیز نتایج این پژوهش با مطالعه بن سلما مکنی و همکاران [23] هم‌راستا است.

۱-۵- پاسخ به پرسش‌های تحقیق

پاسخ به پرسش اول: آیا الزامات عمومی مدیریت ریسک در شعب و مدیریت بانک موردتوجه قرارگرفته است؟

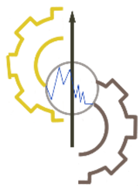
با توجه به نتایج ارزیابی، مولفه‌های مربوط به الزامات عمومی مدیریت ریسک (مولفه‌های ۱ تا ۷) میانگین بالای ۳ داشته و در وضعیت نسبتا مناسبی قرار دارند. اولویت این مولفه‌ها نیز به ترتیب ۸، ۱۰، ۹، ۱۴، ۲۲، ۲۶ و ۲۸ است یعنی در بین آن‌ها مولفه اول (هیات‌مدیره اهداف، استراتژی‌ها، سیاست‌ها و رویه‌های مدیریت ریسک را تصویب می‌کند) دارای وضعیت مناسب‌تر و مولفه هفتم (مدیریت ارشد تضمین می‌کند که عملکرد مدیریت ریسک مستقیما به هیات‌مدیره گزارش شده است) امتیاز کمتری را به خود اختصاص داده است.

پاسخ به پرسش دوم: آیا فرایندهای مدیریت ریسک (شامل شناسایی، اندازه‌گیری، پایش، کنترل و گزارش‌دهی ریسک) در هر یک از حوزه-های مشخص و یکتای ریسک انجام شده است؟

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از پیمایش، فرایندهای مدیریت ریسک در بسیاری از حوزه‌ها به‌طور نظام‌مند و جامع انجام نشده و خلاهایی در این زمینه‌ها به‌خصوص در اندازه‌گیری و پایش ریسک به نظر می‌رسد.

پاسخ به پرسش سوم: هر یک از حوزه‌های مشخص ریسک (شامل ریسک اعتباری، ریسک سرمایه‌گذاری، ریسک بازار، ریسک نقدینگی، ریسک تجاری جابجایی و ریسک عملیاتی/ریسک عدم انطباق شرعی) تا چه اندازه موردتوجه قرار داده شده و مدیریت شده‌اند؟ نتایج تحقیق نشان داد که در بین ۴۲ مولفه مدل، به ۹ مولفه توجه کافی نشده است که عبارت‌اند از مولفه‌های ۱۶، ۱۷، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۳۰، ۳۲ و ۳۴؛ بنابراین در حوزه‌های زیر نیازمند بازنگری، توجه و پژوهش برای بهبود وضعیت مدیریت ریسک می‌باشند:

تبدیل ریسک‌ها در مراحل مختلف چرخه عمر سرمایه‌گذاری برای فعالیت‌های سرمایه‌گذاری، تجزیه‌وتحلیل عوامل احتمالی موثر بر حجم و زمان مورد انتظار جریان نقدی حاصل از سرمایه‌گذاری‌های سهام، چهارچوب روشنی برای کمک به شناسایی ریسک‌های بازار، دستورالعمل‌های مناسب برای فعالیت در زمینه ریسک‌پذیری در اوراق بهادار مختلف و محدودیت ریسک بازار آن‌ها، نظام اطلاعاتی مدیریتی قوی برای کنترل، نظارت و گزارش‌دهی مواجهه و عملکرد در مقابل ریسک بازار، تعیین میزان مواجهه با ریسک بازار و ارزیابی میزان احتمال قرار گرفتن در معرض زیان‌های آینده در موقعیت‌های دارایی باز خالص خود، مدیریت بحران نقدینگی توسعه‌یافته، نظام‌های مناسبی برای شناسایی و اندازه‌گیری عواملی است که باعث افزایش نرخ ریسک بازده می‌شوند، توسعه ابزارهای جدید سازگار با شرع برای به حداقل رساندن میزان مواجهه با نرخ ریسک بازده.

برای پیاده‌سازی یک نظام یکپارچه مدیریت ریسک در موسسه مالی، لازم است که ابتدا تمام حوزه‌های مدیریت ریسک موردنیاز شناسایی و تجزیه‌وتحلیل شوند، سپس فرایندهای مدیریت ریسک در حوزه‌های مختلف تبیین شوند و درنهایت ابزارهای کاربردی و بهینه مدیریت ریسک به کار گرفته شوند؛ بنابراین برای بهبود وضعیت موجود مدیریت ریسک نیز باید ابتدا وضعیت موجود مدیریت ریسک شناسایی شود؛ یعنی ضعف‌ها و چالش‌های موجود در هر حوزه مدیریت ریسک شناسایی شوند سپس فرایندها و ابزارهایی جهت بهبود وضعیت موجود و دستیابی به وضعیت مطلوب به کار گرفته شوند.

۲-۵- پیشنهادهای تحقیق شامل پیشنهادهای اجرایی، آموزشی و پژوهشی

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در بخش تجزیه‌وتحلیل آماری، اولویت‌های انجام پروژه‌های بهبود جهت دستیابی به وضعیت مطلوب مدیریت ریسک در بانک عبارت‌اند از:

۱. برنامه‌ریزی برای ایجاد نظام مدیریت بحران نقدینگی توسعه‌یافته.
۲. ایجاد نظام اطلاعاتی مدیریتی قوی برای کنترل، نظارت و گزارش‌دهی مواجهه و عملکرد در مقابل ریسک بازار.
۳. تعیین و تجزیه‌وتحلیل عوامل احتمالی موثر بر حجم و زمان مورد انتظار جریان نقدی حاصل از سرمایه‌گذاری‌های سهام.
٤. ایجاد نظامی جهت تعیین میزان مواجهه با ریسک بازار و ارزیابی میزان احتمال قرار گرفتن در معرض زیان‌های آینده در موقعیت‌های دارایی باز خالص.
٥. ایجاد مکانیسمی جهت شناسایی تحول/ تبدیل ریسک‌ها در مراحل مختلف چرخه عمر سرمایه‌گذاری برای فعالیت‌های سرمایه‌گذاری.
٦. ایجاد و توسعه چهارچوب روشنی برای کمک به شناسایی ریسک‌های بازار.
۷. تعیین و توسعه دستورالعمل‌های مناسب برای فعالیت در زمینه ریسک‌پذیری در اوراق بهادار مختلف و ارزیابی محدودیت ریسک بازار آن‌ها.
۸. ایجاد و توسعه ابزارهای جدید سازگار با شرع برای به حداقل رساندن میزان مواجهه با نرخ ریسک بازده.
۹. ایجاد و توسعه نظام‌هایی برای شناسایی و اندازه‌گیری عواملی که باعث افزایش نرخ ریسک بازده می‌شوند.

برای اجرای پروژه‌های بهبود گفته‌شده پیش‌نیازهایی لازم است که در این پژوهش برای توسعه ابزارها و فرایندهای مدیریت ریسک پیشنهادهایی به صورت زیر ارایه شده است:

- شناسایی حوزه‌های اصلی مدیریت ریسک در بانک.
- به‌کارگیری فرایندهای مدیریت ریسک به‌صورت عملیاتی به‌وسیله ابزارهای مناسب.
- تحلیل فاصله وضعیت موجود مدیریت ریسک با وضعیت مطلوب آن در شعب بانک، برنامه‌ریزی آموزشی و برگزاری جلسات و همایش‌های مرتبط به‌منظور یادگیری کارمندان، مسئولین و مدیران بانک با مفاهیم فوق.

منابع

[1] Abdelaziz, H., Rim, B., & Helmi, H. (2022). The interactional relationships between credit risk, liquidity risk and bank profitability in MENA region. *Global business review*, *23*(3), 561-583. http://dx.doi.org/10.1177/0972150919879304

[2] Abdel Megeid, N. S. (2017). Liquidity risk management: conventional versus Islamic banking system in Egypt. *Journal of Islamic accounting and business research*, *8*(1), 100-128.

[3] Abdullatif, M., & Kawuq, S. (2015). The role of internal auditing in risk management: evidence from banks in Jordan. *Journal of economic and administrative sciences*, *30*(1), 30-50. https://doi.org/10.1108/JEAS-08-2013-0025

[4] Abolhassani, A., & Hassani Moghadam, R. (2008). Study of types of risk and its management methods in the interest-free banking system of Iran. *Islamic economics quarterly*, *8*(30), 145-172. (**In Persian**). https://www.sid.ir/fileserver/jf/77013873006

[5] Abu Hussain, H., & Al-Ajmi, J. (2012). Risk management practices of conventional and Islamic banks in Bahrain. *The journal of risk finance*, *13*(3), 215-239. https://doi.org/10.1108/15265941211229244

[6] AlAbbad, A., Anantharaman, D., & Govindaraj, S. (2021). Depositor characteristics and the performance of Islamic banks. *Journal of accounting, auditing & finance*, *36*(3), 643-666.

[7] Alam Al-Huda, S. S. (2018). Islamic banking and risk, a comparative analysis. *Financial economics*, *12*(44), 69-86. (**In Persian**). https://journals.iau.ir/article_663792_0226f7417f83eae6ee6346f1b85ff19c.pdf

[8] Alhammadi, S., Archer, S., & Asutay, M. (2020). Risk management and corporate governance failures in Islamic banks: a case study. *Journal of Islamic accounting and business research*, *11*(9), 1921-1939.

[9] Al Janabi, M. A. (2008). Proactive risk management in emerging and Islamic financial markets: evidence from the Moroccan financial markets. *Humanomics*, *24*(2), 74-94.

[10] Alzoubi, T., & Obeidat, M. (2020). How size influences the credit risk in Islamic banks. *Cogent business & management*, *7*(1), 1811596.

[11] Belkhaoui, S., Alsagr, N., & Van Hemmen, S. F. (2020). Financing modes, risk, efficiency and profitability in Islamic banks: modeling for the GCC countries. *Cogent economics & finance*, *8*(1), 1750258. https://doi.org/10.1080/23322039.2020.1750258

[12] Chapman, R. J. (2006). *Simple tools and techniques for enterprise risk management*. John Wiley & Sons Ltd. https://a.co/d/cLBqazM

[13] Chowdhury, M. A. F., Shoyeb, M., Akbar, C., & Islam, M. N. (2016). Risk sharing paradigm of Islamic banks: case of Bangladesh. In *Advances in Islamic finance, marketing, and management* (pp. 103-130). Emerald Group Publishing Limited. https://doi.org/10.1108/978-1-78635-899-820161007

[14] Hakim, S., & Neaime, S. (2005). Profitability and risk management in banking: a comparative analysis of egypt and lebanon. In *Money and finance in the middle east: missed oportunities or future prospects?* (Vol. 6, pp. 117-131). Emerald Group Publishing Limited. https://doi.org/10.1016/S1094-5334(05)06006-1

[15] Hanim Tafri, F., Abdul Rahman, R., & Omar, N. (2011). Empirical evidence on the risk management tools practised in Islamic and conventional banks. *Qualitative research in financial markets*, *3*(2), 86-104. https://doi.org/10.1108/17554171111155339

[16] Holton, G. A. (2004). Defining risk. *Financial analysts journal*, *60*(6), 19-25.

[17] Tafri, F. H., Rahman, R. A., & Omar, N. (2011). Empirical evidence on the risk management tools practised in Islamic and conventional banks. *Qualitative research in financial markets*, *3*(2), 86-104.

[18] Kamarudin, F., Mohamad Anwar, N. A., Md. Nassir, A., Sufian, F., Tan, K. M., & Iqbal Hussain, H. (2022). does country governance and bank productivity Nexus matters?. *Journal of Islamic marketing*, *13*(2), 329-380.

[19] Khalid, S., & Amjad, S. (2012). Risk management practices in Islamic banks of Pakistan. *The journal of risk finance*, *13*(2), 148-159. https://doi.org/10.1108/15265941211203198

[20] Masood, O., Al Suwaidi, H., & Darshini Pun Thapa, P. (2012). Credit risk management: a case differentiating Islamic and non-Islamic banks in UAE. *Qualitative research in financial markets*, *4*(2/3), 197-205.

[21] Moeller, R. R. (2007). *COSO enterprise risk management: understanding the new integrated ERM framework k.* John Wiley & Sons. https://books.google.com/books

[22] Moeller Robert, R. (2009). *Brink's modern internal auditing: a common body of knowledge*. New Jersay, John Willey & Sons. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781118371558

[23] Ben Selma Mokni, R., Echchabi, A., Azouzi, D., & Rachdi, H. (2014). Risk management tools practiced in Islamic banks: evidence in MENA region. *Journal of Islamic accounting and business research*, *5*(1), 77-97.

[24] Mousavian, S. A., & Mousavi Bidaki, S. M. M. (2009). Credit risk management in Islamic banking through credit default swap. *Islamic economics quarterly*, *9*(33), 95-126. (**In Persian**). http://eghtesad.iict.ac.ir/article_16721_0af43d7742e5a8de689c011d21337cd8.pdf

[25] Nazarpour, M. N., & Rezaei, A. (2013). Credit risk management in Islamic banking with the approach of reviewing contracts and the pattern of payment of facilities. *Islamic financial research*, *2*(2), 123-156 .(**In Persian**). https://www.sid.ir/fileserver/jf/4026213920405

[26] Hafsa Orhan Astrom, Z. (2013). Credit risk management pertaining to profit and loss sharing instruments in Islamic banking. *Journal of financial reporting and accounting*, *11*(1), 80-91.

[27] Pendar, M., & Veisi, R. (2020). Assessing the types of risks in the interest-free banking system (combined method of DEMATEL and interpretive structural modeling). *Financial economics*, *14*(51), 29-54. (**In Persian**). https://ecj.ctb.iau.ir/article_676924_de28e0a738c0b81235447e6d80c88579.pdf

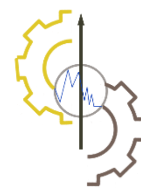
[28] Pike, R., Neale, B., & Linsley, P. M. (2012). *Corporate finance and investment-decisions and strategies* (7th ed.) Pearson Education.

[29] Zare, S., & Ismaili Atoei, S. (2015). Modeling international risk management in banking of the Islamic republic of Iran with consideration of national security components of the Islamic republic and sanction conditions. *Afagh security quarterly*, *7*(25), 213 -245. (**In Persian**). http://noo.rs/BI02C

[30] Rosman, R., & Abdul Rahman, A. R. (2015). The practice of IFSB guiding principles of risk management by Islamic banks: international evidence. *Journal of Islamic accounting and business research*, *6*(2), 150-172.

[31] Saghafi, A., Damghanian, J., Sayyah, S., & Khozouei, H. (2017). Comprehensive credit risk management model in the Iranian banking system. *Investment knowledge research quarterly*, *6*(24), 55-82. (**In Persian**). https://jik.srbiau.ac.ir/article_11352_003d9e14072b215c3e72e1ee2de41342.pdf

[32] Shah, S. A. A., Sukmana, R., & Fianto, B. A. (2020). Duration model for maturity gap risk management in Islamic banks. *Journal of modelling in management*, *15*(3), 1167-1186. https://doi.org/10.1108/JM2-08-2019-0184

فیض عارفی و حافظیان / مدیریت نوآوری و راهبردهای عملیاتی، دوره ۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۲، صفحه: ۱۳۶-۱۱۷